

Forfatter: Gyllembourg-Ehrensverd, T. C.

Titel: Drøm og Virkelighed

Citation: Gyllembourg-Ehrensverd, T. C.: "Drøm og Virkelighed", i Gyllembourg-Ehrensverd, T. C.: *Drøm og Virkelighed*, udg. af Anni Broue ; Anne-Marie Mai , Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, i samarbejde med Nyt Dansk Litteraturselskab, cop. 1986, s. 231. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-gyllem14val-shoot-idm139726067976336/facsimile.pdf> (tilgået 18. juli 2024)

Anvendt udgave: Drøm og Virkelighed

Ophavsret: Udgiver har den fulde ophavsret.

Dog kan værket gengives i det omfang som det følger af ophavsretsretlige undtagelser om citat, kopiering til privat brug mv. Desuden kan der ske kopiering til undervisningsbrug mv. i det omfang som det følger af aftaler indgået med Copydan og tilsvarende institutioner.

Nogle af værkerne i Arkiv for Dansk Litteratur er dog helt fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit.

Du kan finde hvilke værker fra Arkiv for Dansk Litteratur som er frie i [denne liste](#). Har du spørgsmål til benyttelsen af et værk, kan du kontakte udgiver: [Det Danske Sprog- og Litteraturselskab](#)

Efterskrift

ANNE-MARIE MAI

Hverdagshistoriernes forfatter

Thomasine Christine Gyllembourg (1773-1856) blev forfatter i en sen alder. Først som 53-årig udgiver hun i 1827 anonymt sin første fortælling, *Familien Polonius*. Et langt liv i det københavnske borgerskab og to ægteskaber havde hun bag sig, da hun bestemte sig for at hjælpe sin søn, Johan Ludvig Heiberg, med et litterært bidrag til hans nye tidsskrift, *Kjøbenhavns flyvende Post*. Successen lod ikke vente på sig. Thomasine Gyllembourg blev en gevinst for tidsskriftet. Det faldt i det københavnske læserpublikums smag at se sig selv, sit familieliv og sine dagligstuer sat i centrum i hverdagshistorierne.

«... alle mine Noveller ere sande Hverdagshistorier. De bære Præget af den Jord, hvoraf de ere udsprungne. De ere Frugter af Livet, ikke af Lærdom og dybe Studier,» - skriver Thomasine Gyllembourg i 1834 og benytter samtidig lejligheden til at fremhæve, at hun tillægger det huslige liv og de individuelle forhold den allerstørste betydning. Familielivet afgør, om et menneske er lykkeligt eller ulykkeligt. I en tidsalder, hvor adskillelsen mellem privatliv, arbejdsliv og offentligt liv for alvor begynder at gøre sig gældende, pointerer Thomasine Gyllembourg, at det intime og nære familieforhold er den vigtigste livssfære. Man mærker, hvorledes den intimfamilie, som stadig består i vores egen tid, er ved at finde sin udformning hos det københavnske borgerskab.

Netop i dette borgerskab lever Thomasine Gyllembourg sit liv og finder sit litterære stof. Hun er født og opvokset i Nyhavn som den ældste datter af stadsmægler og dispachør Johan Buntzen i hans andet ægteskab. Hendes moder dør tidligt, og allerede som 15-årig forlover Thomasine sig med den da 30-årige Peter Andreas Heiberg, der er hendes og hendes søstres sproglærer. 7. maj 1790 bliver de gift på Skydebanen og indretter deres første hjem i Østergade.

Peter Andreas Heiberg er en af tidens kendte skribenter, satiriker og kritiker af encvælden, en borgerlig rationalist, der benytter sit fremragende vid til at afsløre datidens korruption, fremmedsnobberi

og adelsprivilegium. Da han gifter sig med Thomasine Buntzen, er han allerede i fuld gang med at offentliggøre sit satiriske værk *Rigsda-
lersedlens Hændelser*, hvori han retter sit skyts mod alle former for
uuelighed, snyderi og despotisme i embedsførelser og samfundsliv.

Begunstiget i Struensees trykkefrihedsreskript fra 1770, der trods
store indskrænkninger stadig spiller en rolle frem til slutningen af
1790'erne, kan Heiberg fremføre sin kritik. Han er en populær skik-
kelse i datidens klubber, som er hjemsteder for borgerlig debat og
kulturelt liv. Heiberg bidrager med lejlighedsviser og satirer, som
Indtogvisen fra 1790 med det berømte vers:

Ordener hænger man paa Idioter,
Stierner og Baand man kun Adelen gier,
Men om de Mallinger, Suhmer og Rother,
Man ei eet Ord i Aviserne seer.
Dog har man Hierne,
Kan man jo gierne
Undvære Orden og Stierne.

Heiberg blev idømt en multt på 150 Rdlr. for *Indtogvisen*. Han er
meget produktiv i 1790'erne; han indvikler sig i utallige fejder, skær-
per sin samfundssatire og må tage imod mange multtstraffe, som
hans velhavende svigerfader ofte hjælper ham med at betale.

Det heibergske hjem bliver et livligt mødested for politisk ligesin-
dede, ikke mindst i 1793, da den franske republiks udsendinge i han-
delsøjemed besøger København og indbydes hos Heiberg. I 1798
indfinder den svenske friherre Carl Frederik Ehrensvärd sig hos fa-
milien. Han er under sin moders navn, Gyllemborg eller Gyllem-
bourg, som han ændrer det til, kommet til København som politisk
flygtning. I 1792 blev han fradømt liv, ære og gods for sin viden om
anslaget mod Gustav III på Stockholms Slot. Straffen ændres imidler-
tid til landsforvisning, og efter ophold i Holsten, Tyskland og Frank-
rig rejser Gyllembourg til København for at studere landøkonomi.

1798 lider Heiberg nederlag, da han forbigås ved besættelsen af
notarius publicus-embedet. Han indvikler sig i en lang offentlig fejde
med sin konkurrent, opgiver al forsigtighed og publicerer i skriftet
For Sandhed sin hidtil skrappeste samfundssatire, *Sproggranskning*, der
er udformet som en ordbog med afslørende definitioner. Mens Hei-

berg er engageret i sin politiske kamp, forelsker Thomasine og Gyllembourg sig i hinanden. Både i Heibergs offentlige liv og i hans private forhold er dramatiske begivenheder i vente. Den første indtræffer juleaften 1799, da det forkyndes for Heiberg, at han forvises af Kongens riger og lande. Behændigt skaffer enevælden sig af med sin kritiker ved hjælp af en ny trykkefrihedslov, der har tilbagevirkende kraft og er beregnet på at standse især Heibergs kritik. År 1800 forlader Heiberg under tumult og folkelige sympatitilkendegivelser København. Han rejser til Paris, hvor han i september 1801 modtager Thomasines »lette remarquable«, et brev, hvori hun fortæller ham om sin kærlighed til Gyllembourg og beder om skilsmisse.

Den kolige, rationelle Heiberg reagerer med et heftigt følelsesudbrud. Hans kærlighed til Thomasine flammer op med romantisk styrke. Aldrig har hun været ham mere dyrebar end nu, da han er ved at miste hende. Hans svarbrev til Thomasine veksler mellem glødende kærligheds erklæringer og regulære trusler. Rationalisten Heibergs brev til sin hustru er et romantisk dokument om kærligheden som en åbenbaring. Men intet hjælper, hverken Heibergs brev eller hans udfordring af Gyllembourg til duel. Thomasine ændrer ikke sin beslutning, selv om den medfører, at hun må leve adskilt fra sin og Heibergs søn, Johan Ludvig, født 1791.

Den offentlige skandale og den i datiden højt usædvanlige skilsmisse anfægter ikke Thomasines følelser for Gyllembourg. Hun gifter sig med ham i 1801 og lever sammen med ham på gården Ruhe-dal, der nedbrænder 1806; derefter slår ægteparret sig ned i København. Gyllembourg dør i 1815.

I forbindelse med Johan Ludvig Heibergs ophold hos sin fader i Paris i 1820'erne tager Thomasine Gyllembourg og Heiberg igen kontakt med hinanden. Forsoningsfuldt brevveksler de med hinanden til Heibergs død i 1841.

Forfatter bliver Thomasine Gyllembourg som nævnt på sin søns opfordring. I sit litterære testamente til ham beskriver hun konflikten mellem sit digterkald og »det kvindelige Kald«, mellem »Forfatterens mandlige Bane« og den »kvindelige Beskedenhed«. Hun opfatter næsten sin forfattervirksomhed som en fornærmelse mod den kvindelige beskedenhed og trøster sig ved at tænke på, at hun først og fremmest har været »Moder«. Det er som et »elskende og trofast« kvindeligt væsen, hun håber at blive husket. Den romantiske tidsalder og

den efterromantiske periode, Thomasine Gyllembourg lever i, tillægger kun det kvindelige køn inspirerende og indirekte opgaver i forhold til kunsten og litteraturen. Museen og digtermoderen er disse tiders litterære kvindroller. På Bakkehuset forsoner Kamma Rahbek romantikkens forskellige generationer og giver den unge H.C. Andersen digternavnet, mens Friederike Brun i mere eksotiske omgivelser i sit palæ i Bredgade og på sit landsted Sophienholm lytter til unge genier og berømte udenlandske digtergæster. Mens disse kvinder nøjes med at vise deres skabende evner i personlige dokumenter, erindringsbøger og breve, arbejder Thomasine Gyllembourg med en egentlig skønlitterær genre, novellen, som hun giver sin personlige udformning.

Thomasine Gyllembourg holder strengt fast ved sin anonymitet, selv om det efterhånden bliver offentligheden bekendt, hvem der er forfatteren til hverdagshistorierne. Hendes værker får et stort læserpublikum, tidens vigtigste litterære skikkelser, Poul Martin Møller og Søren Kierkegaard, har øje for kvaliteterne i hendes værker.

I 1836 anmelder Poul Møller i *Maaanedsskrift for Litteratur* Thomasine Gyllembourgs *Ekstrememe*, som han roser og fremhæver i forhold til tidens øvrige litteratur, der efter hans opfattelse er endt i romantisk plagiat og i nihilistisk virkelighedsforvrængning. I *Ekstrememe* finder han både en virkelighedskildring og en kunstnerisk, ideel harmoni. Thomasine Gyllembourg gør i praksis, hvad Poul Møller selv tilstræber.

Søren Kierkegaards anmeldelse af *To Tidsaldre* fra 1845 var oprindeligt bestemt for *Nordisk Litteraturlidende*, men Kierkegaard valgte at publicere den selvstændigt. Anmeldelsen er en lille afhandling om hverdagshistorierne og deres publikum og en indgående analyse af *To Tidsaldre*. Kierkegaard fremhæver især, at forfatteren har en gennemført og konsekvent livsholdning, der viser sig som en holdning til stoffet. Præcist og tankevækkende anskueliggør forfatteren den moderne tids konflikter og menneskelige nivellering. *To Tidsaldre* giver Kierkegaard lejlighed til at reflektere over sin egen tidsalder og det pres, tidsalderen øver på det enkelte menneskes personlighed.

Thomasine Gyllembourgs hverdagshistorier modtages oftest velvilligt i offentligheden, selv om en enkelt anonym røst kritiserer hendes kvindefigurer og hendes forsvar for skilsmisse i novellen *Ægtestand* fra 1835.

Hendes forfatterskab, der første gang udgives samlet som 12 bld noveller og småskrifter i 1849-50, bliver til, mens hun bor hos Johan Ludvig og Johanne Luise Heiberg. Marstrands maleri af familien fra 1870 viser en intim familiescene, hvor Thomasine Gyllembourg læser op af sine værker. Men Johanne Luise Heibergs erindringer sætter indirekte et spørgsmålstegn ved idyllen i dette hjem.

Fra mandens vildveje til kvindens gode hjem Om *Drøm og Virkelighed*, 1833

Johan Ludvig Heiberg udgav 1833-34 tre bind noveller af Thomasine Gyllembourg. Efter hverdagshistoriernes succes i *Kjøbenhavns flyvende Post* var det naturligt at udgive dem i bogform, og i Bind I af værket medtog Johan Ludvig Heiberg en hidtil ikke offentliggjort novelle, *Drøm og Virkelighed*.

Drøm og Virkelighed er en jeg-fortælling, hvor den unge mand Julius fortæller om sine ungdomsårs kærligheds- og familieliv, og det er ikke nogen kedelig historie.

Elegant lægger Thomasine Gyllembourg ud med at lade læseren møde Julius på vej hjem til sin onkel fra et besøg hos sin kæreste, tjenestepigen Lise i Nyhavn. I decembermørke og storm strider Julius sig tværs over Kongens Nytorv. Nyhavns uhygge og den slukkede og lukkede by er en udmærket kulisse for Julius' bekymrede sind. Hele den indledende beskrivelse angiver, at Julius ikke færdes i sin by, som en ung borger bør gøre det. Han er ude i et tvivlsomt ærinde. Hans forhold til Lise er socialt problematisk og ukendt for hans onkel, og Julius har tilmed på denne mørke aften fået at vide, at Lise må forlade sin stilling, fordi hun er gravid.

Over ganske få sider lykkes det forfatterinden at opridses Julius' konflikt og via hans færden igennem de for mange læsere så kendte gader at illustrere, at konflikten kommer til at gribe ind i hele hans liv.

Julius er efter sin faders død blevet optaget i sin onkels hus. Han har studeret sprog og jura med henblik på at skulle indtræde i onklens velfungerende advokatforretning. Vejen for hans fremgang i det kø-

benhavnske borgerskab er banet på smukkeste måde, da hans kærlighedsliv spænder ben for ham og sender ham ud på, hvad onklens gamle fuldmægtig og nære fortrolige, hr. G., kalder onde veje. Hvordan kan der skabes harmoni imellem social ambition og familieforhold i denne unge mands liv? Ja, hvordan bør den unge borger i det hele taget opføre sig i kærlighedslivet, hvordan griber kærligheden ind i hans liv? Thomasine Gyllembourg besvarer disse spørgsmål ved at lade Julius selv fortælle om sit liv og ved at spille hans holdninger og erfaringer ud mod onklens, fuldmægtigens og barndomsvennen Vilhelms holdninger og moralske tankegang.

Thomasine Gyllembourg har en klar pointe og påstand i denne novelle: Kærlighed og seksualitet er grundlæggende livsforhold, og den, der ikke tager hensyn hertil, kommer galt afsted i sit liv.

Sorgløst har Julius elsket sin Lise, og da forholdet får følger, betror han sig først til sin ungdomsven Vilhelm, der nøgternt konstaterer, at situationen ikke er ualmindelig. Der er råd for hånden, selv om Julius ikke har økonomi til at holde Lise som sin elskerinde. Ifølge Vilhelm lader alt sig ordne helt diskret, og når Lise har født sit barn, kan hun blive amme. Vilhelms forslag behager ikke Julius, der oprigtigt erklærer, at han elsker sin Lise. Han ønsker ikke at se hende fornædret i et saa ydmygende forhold som det at tjene. Vilhelms holdning til Julius' situation er en praktisk dobbeltmoral: Nyd lysten så længe den varer, og frygt ikke for dens følger, for der er råd for dem.

Vilhelms forslag til problemernes løsning er egentlig ikke særlig forskelligt fra onklens krav til Julius om at frasige sig Lise. Men deres moral er forskellig. Mens Vilhelm understreger, at Julius' situation er almindelig og moralsk acceptabel, ser onklen den som katastrofal og forkastelig, især fordi Julius har unddraget sig onklens patriarkalske autoritet. Onklen har allerede valgt et parti til Julius, nemlig sin egen datter Laura. Denne forbindelse vil samle onklens forretning og formue på familiens hænder. Et ægteskab mellem Laura og Julius sikrer både familiens og forretningens beståen.

Onklens egen kærlighedsfortid er imidlertid temmelig tankevækkende. Ved novellens begyndelse modtager han budskabet om sin fraskilte kones død. Denne kvinde fyldte hjemmet med unge tilbedere, og hun lod også en af dem få adgang til onklens kontor. Et seksuelt og økonomisk bedrageri antydes, og slutningen på onklens ægteskab bliver en duel med tilbederen.

Onklens eget mislykkede kærligheds- og familieliv svækker ham som moralsk autoritet i novellen, og den strenghed, han viser omverdenen for at skjule sine inderste følelser, gør ham ikke til noget dannelsesideal for Julius. Thomasine Gyllembourg ser ikke i de øvrige personer noget moralsk forbillede for Julius; den tillukkede og mislykkede patriark og den flagrende, lystmoralske yngling, Vilhelm, er lige umulige. Julius må selv leve sig frem til en moral, og hans historie kan tjene læserens egen moralske dannelse.

Julius vælger at forlade sin onkels hus og påtage sig Lises og barnets forsørgelse. Hans adfærd er usædvanlig, og hans gode hensigt ikke let at føre ud i livet. Lise afslører hurtigt sin manglende dannelse, og det sociale tomrum, hun kommer til at leve i, afskåret fra sit eget miljø og uden adgang til Julius' miljø, fordærver hende moralsk og personligt.

Omhyggeligt opregner Thomasine Gyllembourg de sociale og psykologiske konsekvenser af Julius' handlemåde. Julius ville ikke svigte Lise, men svigter alligevel – eller er det de sociale omstændigheder, der underminerer kærligheden? og er Julius' kærlighed til Lise overhovedet kærlighed?

Gradvis forandrer Lise sig for Julius' øjne til en sjuske og en heks, hvis forbandelse hviler over hans liv. Konflikten tilspidses og antager demoniske dimensioner.

Muligheden for løsning viser sig i novellen i en kvindes skikkelse. Julius forelsker sig i Laura, som han egentlig af sin onkel var bestemt for. I novellens univers kommer den dannede kvindelighed ind som den instans, der kan befri manden for de driftsmæssige og sociale konflikter, der har tårnet sig op omkring ham.

Det er store opgaver, Thomasine Gyllembourg tildeler kvinden, og det er samtidig store menneskelige kvaliteter, der placeres hos Laura. Følsomhed, intelligens, handlekraft, mod og indlevelsesevne kendetegner Thomasine Gyllembourgs heltinde. Laura har fået disse kvaliteter gennem sin dannelse. Vi møder første gang Laura som en ufærdig teenage-pige, der nok har et menneskeligt potentiale i sig; men da vi ser hende igen som ung, voksen kvinde, har hun dannet sig åndeligt under sin tantes gavnlige indflydelse. «Min Laura har et blødt, elskende Hjerte» – siger onklen om hende. Onklen forklarer Julius, hvordan han selv kan danne Laura efter sine egne ønsker om

en hustru. Men sådan går det ikke, og det er en pointe, at kvindeligheden bedst dannes i sin egen livssammenhæng.

Lauras og tantens hjem, dets omgangsformer og stemning af fortrolighed og oprigtighed er et modstykke til Julius' og onklens kølige, distancerede og autoritære omgangsform og til Lises rå tone og snævsede og uhyggelige bolig. Laura bærer i kraft af sin dannelse det ideelle hjem i sig, og hun fører det ud i livet i sin indretning og åndelige prægnung af sit og Julius' fælles hjem.

Med Laura står vi overfor drømmen om, idealforestillingen om en kvindelighed, hvis åndelige kræfter kan bringe forsoning i sociale konflikter. Tidligt i novellen har Thomasine Gyllembourg udlagt små antydninger, der forbereder læseren på Lises død. Lise er næsten fra novellens begyndelse dødsdømt. Da Julius holder fast ved sin forbindelse med hende, og hun samtidig ikke kan overskride sin sociale grænse, er hun en brik i figureernes spil, der må forsvinde, før at det kan slutte. Novellen kulminerer i Lises bolig, hvor Julius, hans onkel og Wilhelm overværer, at Laura trøster den døende Lise og forsoner hende med Gud. Mens Julius symbolsk er blevet syg af sine kvaler med Lise, bliver Laura den dødsengel, der sender hende ud af historiens liv, men som samtidig får de mandlige personer til at træde ind i Lises bolig og vedstå sig deres slægtsforhold til hende. Laura samler symbolsk fortællingens tilsyneladende uforenelige sociale rum i ét rum, nemlig i sit eget hjem, hvor vi i slutscenen ser hende sidde med Julius' og Lises sønner. Ved at blive moder for Lises sønner arver og lovliggør Laura Julius' fortid. Hun forvandler »heksens«
børn til borgerbørn, den dæmoniske seksualitet tages til nåde, og ægteskabet mellem Laura og Julius kan endelig fuldbyrdes. Den mandlige seksualitet har været på dødensfarlige vildveje, der kræver kvindelige ofre og forsoning.

Slutbilledet af den frelsende Laura, der tager børnene i sin favn, er foregrebet i Julius' febersyn, hvor drøm og virkelighed blandes i hans bevidsthed. Febevildelsens Laura-billede er et ønskesyn, et underbevidsthedens idealbillede, som virkeligheden indfrier. Thomasine Gyllembourg har en dobbelt morale i sin novelle: Virkelighedens kvindelighed skal stemme overens med mandens drømmebillede af kvinden, og mandens drømmebillede af kvinden skal svare til en virkelig, dannet kvindelighed. Manden må danne såvel sin bevidstheds som sin underbevidstheds forestillinger om kvindeligheden, før kær-

ligheden kan blive til kærlighed. Manden må leve sig til sin dannelse.

Kvinden har på sin side vigtige opgaver at varetage i det borgerlige liv. Det er hendes dannelse, der er det åndelige eksistensgrundlag for den borgerlige familie. Kvindens dannelse kommer ikke af sig selv, den er ikke medfødt eller naturgivet. Den kvindelige dannelse er netop dannet, den bliver til og udvikler sig igennem en god opdragelse og gunstig kulturel påvirkning af borgerpigens.

Thomasine Gyllembourg samtidige læsere skulle virkelig lære noget af *Drøm og Virkelighed*. Der er moralske opgaver at løse for tidens kvinde. Hun skal præge det borgerlige hjem og hjælpe manden ud af de sociale og psykologiske konflikter, kærlighedslivet indvikler ham i. Dermed holder kvinden sin hånd under hele det borgerlige samfundsliv.

Træk fra Thomasine Gyllembourgs egen livshistorie indgår i *Drøm og Virkelighed's* familie billeder. Temaet omkring Julius' illegitime sønner, der optages i hans nye hjem, leder tanken hen på, at Thomasine Gyllembourg tager Georg Buntzen, der formodes at være Johan Ludvig Heibergs søn, til sig som sit plejebarn. Skildringen af skilsmissebarnet Laura, der er uspoleret af opgøret mellem sine forældre, og som har fået lov at udvikle sig i sin tantes hus, kan ses som et ønskebillede i forhold til Thomasine Gyllembourgs egne erfaringer om Johan Ludvig Heibergs barndom efter skilsmissen. Hverdagshistorierne er frugter af livet, både af Thomasine Gyllembourgs eget liv og af de iagttagelser, hun gør i sin slægts og sine venners liv.

Nutidens forfald Om *To Tidsaldre*, 1845

Drøm og Virkelighed klinger ud i billedet af et lykkeligt hjem, der beskærmes af en ung heltinde. I *To Tidsaldre* retter Thomasine Gyllembourg et kritisk blik mod nutidens hverdagsliv og leverer en bidende afsløring af den kvindelige dannelses forfald. Novellen udgives selvstændigt i 1845 og er Thomasine Gyllembourgs sidste værk. Her samler hun oplevelser og vurderinger af de tidsaldre, hendes liv omspænder, og angriber snobberi og umoral i det nutidige borgerhjem.

Skildringen af omgangsformer og hverdagsliv i *Commerceråd*

Vallers familie står i slutningen af den store novelle, men er alligevel anledningen til fortællingens konfrontation af fortid og nutid. Den forfladigelse og det forfald af den kvindelige dannelse, som Thomasine Gyllembourg beskriver hos fru Valler, er i fortællingen et tidstypisk træk, et symptom på en prosaisk nutid, som kun kan profileres ud fra en historisk betragtning.

Thomasine Gyllembourg vælger derfor at begynde sin novelle med en omfattende skildring af revolutionstidens liv, dvs. af 1790'erne og af begyndelsen af Napoleons kejserdømme.

Novellens revolutionskapitel er langt større end nutidskapitlet; novellen savner ydre balance i sin komposition. Men i forhold til novellens indre, pædagogiske balance er revolutionskapitlets tyngde rigtig og selvfølgelig. I følge forfatterinden har revolutionstiden en langt større livsfylde, dramatik og følelsesrigdom end den kedelige og overfladiske nutid. Thomasine Gyllembourg bruger et stort galleri af personer og livshistorier til at vise de moralske og dannelsesmæssige kvaliteter af den i nutiden så udsældte revolutionstid. »De frække Tider, da Intet var helligt,« som fru Valler kalder revolutionstiden i en samtale med Charles Lusard. Nutidens fordømme og skæve vurdering af revolutionstiden florerer i det Vallerske hjem, hvor vi dog også møder den gamle advokat Dalund, der forklarer forskellen mellem de to tidsaldrer (s. 200):

»I den forsvundne Tid, som vi sammenligne med den nærværende, var Kjerligheden en stor Magt. Den er dethroniseret, som saamange andre store Potentater. Den horer nu, som jeg engang læste, til de forlorne Kunster. Men Kjerlighed, naar den virkelig fortjener dette Navn, er i sig selv noget Ædelt og Skjønt. Maa man end i dens Vildfarelser fordømme den, foragte den kan man dog ikke. Men Lefleriet kan man kun foragte. Kjerligheds Feil ere menneskelige, men Lefleriets kunde man kalde dæmoniske, thi de ere som Spøgri, som Skygger, der i sig selv ere tomme og uden Sjæl.»

Revolutionskapitlet giver et indgående indblik i den menneskeligt rige revolutionstids kærlighedsliv.

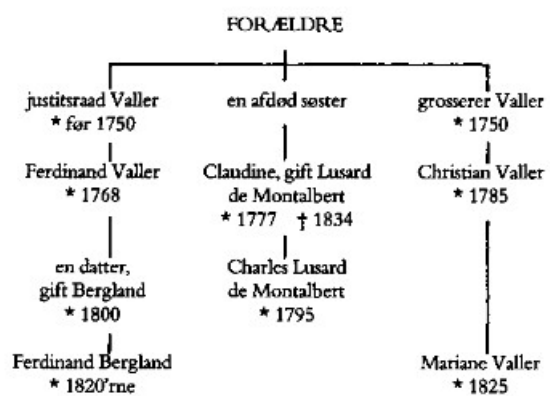
Revolutionstiden er den franske revolutions tidsalder. Thomasine Gyllembourg henlægger i sin novelle handlingens begyndelse til 1794, året for Robespierres fald og kulminationen af det såkaldte

rædselsherredømme. Den franske revolution indledes 14/7 1789 med de parisiske folkemassers storm på citadellet Bastillen, der som fængsel for politiske fanger var symbol på det absolutte monarkis magtudøvelse. Den franske revolution forløber over et tiår som en række dramatiske sociale og politiske begivenheder, der bringer skiftende grupper indenfor det franske borgerskab til magten. Valgsproget »frihed, lighed, broderskab«, der stammer fra den radikale Cordelierklub, sammenfatter nogle af de politiske og sociale idealer og ambitioner, som det kulturelt selvbevidste borgerskab forsøger at føre ud i livet i sit opgør med det absolutte monarki. De europæiske stormagters koalition mod Frankrig og en voksende indre politisk spænding i landet er medvirkende faktorer til, at revolutionen under Robespierres ledelse udvikler sig til et rædselsherredømme med massenrettelser af politiske modstandere. Efter hans fald styres Frankrig under en moderat republikansk forfatning, det såkaldte direktorium. Denne periodes svigtende revolutionære idealisme og styrets korruption baner vejen for Napoleons statskup i 1799.

Det er imidlertid ikke disse voldsomme begivenheder i forbindelse med det franske borgerskabs kamp for politisk og social frihed, Thomasine Gyllembourg vil skildre i *To Tidsaldr*. Det er den indvirkning, de franske begivenheder har på det danske borgertlige hverdagsliv, der interesserer hende. Hun gør derfor skildringen af Claudines ungdomsliv og kærlighedshistorie til centrum i revolutionskapitlet og lader et generationsperspektiv indgå i skildringen af det hjemlige og huslige borgerliv.

Den unge Claudine og hendes slægtning Ferdinand bliver en slags borgerskabets ungdomsoprørere, der begejstres af den franske revolution og det personlige møde med republikkens udsendinge.

Thomasine Gyllembourg giver indledningsvis et fint nuanceret billede af forholdet mellem den ældre og den yngre generations reaktion på revolutionen, af den ældre generations uenighed om revolutionen og af hele den intense stemning, som de franske udsendinges besøg skaber i København. Efter en ganske kort tidspræsentation føres læseren direkte ind i grosserer Vallers hjem og dermed ind i et hverdagsliv, der er blevet påvirket af de nye franske skikke og omgangsformer. – En stamtavle vil lette overblikket:

Grosserer Valler, der tjener mange penge på at handle med republikken, har et revolutionært sindelag, men hans begejstring udspringer mere af de gode forretninger end af indsigt og forstand. En langt mere forstandig vurdering af revolutionen tillægger forfatterinden advokat Dalund, der er fru Vallers hemmelige tilbeder. Komplicerede følelsesbånd og divergerende politiske opfattelser krydses i den bevægede revolutionstid. Men de reneste hjerter og den største trofasthed i både følelser og politik finder vi hos Claudine og Ferdinand. I modsætning til fru Valler bevarer Claudine sin troskab overfor sin elskede, der forlader hende for at tage del i republikkens forsvar.

Med skildringen af Claudines og Lusards kærlighedsliv på grosse-rens landsted når novellen et ideelt højdepunkt. Den lidenskabelige kærlighed mellem de to unge harmonerer med septembernaturens glødende farver og stjerneklare natter. Ferdinands, Lusards og Claudines aftenmøde i det vin- og blomstersmykkede lysthus bliver til en græsk, guddommelig fest, et romantisk, åndeligt rum for ungdommens tilbedelse af poesi, kærlighed og frihed (s. 106-107).

Lysthusets græske guddommelighed genskabes i novellens slutning, hvor Claudines og Lusards søn Charles sammen med sine to valgte arvinger sidder i et lysthus og andagtsfuldt tænker på deres forfædre/-mødre. Den åndfulde, romantiske lysthusidyl har også en parallel i den moderlige Christianes landlejlige hjem, hvor Claudine søger tilflugt efter sin søns fødsel. I denne gode moders hus lever Claudine, da hun forstødes af sin familie. Stemningen i dette hjem er ganske vist ikke festlig og græsk, derimod stilfærdig og kristen. Christianes hjem er et egnet rum for Claudines dannelsesudvikling som elskende og moder. Claudine går i skjul hos det under revolutionen så omtalte folk og finder hjælpere og barmhjertige, især blandt kvinderne, og endelig med Christiane den gode moder, hun har savnet. »Fred og Frihed duftede hende (Claudine) imøde fra dette stille Tilflugtssted« (s. 137).

Det er interessant at iagttage, at skildringen af Claudines liv hos Christiane optager vældig megen plads i revolutionskapitlet. Selve beskrivelsen er ikke den mest vellykkede passage i novellen, men kompositorisk giver Thomasine altså sin heltindes møde med den gode moder tyngde. I Claudines og Lusards fælles herregårdshjem, som senere omtales, forenes lysthus og bondestue. Charles beskriver dette hjem, der både er muntert og fredfyldt (s. 202):

»Mit Ungdomshjem staaer endnu i min Erindring som et Paradiis. En Ro, en Fred, en Skjønhed, som ingen Ord kan beskrive, var udbredt over vort Liv. En usigelig Kjærlighed, en indre Sjæleglæde opfyldte os. Vort muntre, gjæstfrie Huus var en Samlingsplads for dannede Mennesker, som baade fra Omegnen og fjerne Steder kom og oplivede os og dem selv med deres Nærværelse hos os.»

Man kan opfatte det som noget af et held for novellens lykkelige slutning, at Charles er arving til en dansk herregård. Hele denne handlingsstråd virker temmelig konstrueret og postuleret, og gør det tilmed nødvendigt for forfatterinden at tilsætte handlingssekvensen om baronens vanvittige tilbedelse af Claudine. Med skildringen af baronen får Thomasine Gyllembourg placeret en farlig og uhammet driftsbesættelse hos en menneskeligt forfalden adelsstand. Claudines og Lusards ideelle herregårdsliv er altså ikke at betragte som en idealisering af adelsstanden. Herregårdshjemmet er kun kort og indirekte beskrevet i novellen og står nærmest som en hjemmets utopi, der fører de bedste sider af de borgerlige livsformer og af almuens liv sammen. Vi får aldrig en direkte nutidsskildring af Claudines og Lusards hjem, vi oplever det kun i Charles' erindringer, dvs. som et åndeligt fænomen, og som en sådan åndelig konstruktion er det også indført i handlingens logik.

Men det er karakteristisk for Thomasine Gyllembourg, at hendes idealhjem er et herregårdshjem, hvor den kultiverede mand og kvinde leder almuens liv, giver deres dannelse videre til almuen og sammen med den lever et kollektivt og beskyttet liv, hvor familie og samfund er blevet ét hele.

Sådanne idealhjem optræder eksempelvis i *Den lille Karen*, *Mesalliance* og i *Egtestand*. Den biografiske baggrund for disse idealhjem er Thomasine Gyllembourgs eget liv med Ehrensvärd på gården Ruhedal ved Sorø, hvor Ehrensvärd eksperimenterede med at forbedre og modernisere landbruget. Men Thomasine Gyllembourg bruger også stof fra sit personlige liv i skildringen af de franske udsendinges besøg i København i slutningen af 1790'erne. Lusard er et portræt af den unge Duveyrier, der viste Thomasine Gyllembourg opmærksomhed og interesse. De franske udsendinge var ofte gæster hos Heibergs. Skildringen af Lusard er forfatterindens positive fortolkning af Duveyrier, den negative fortolkning kan vi finde i *Egtestand's* beskrivel-

se af den franske forfører Sardes, der tilbeder den gifte fru Sophie Lindal med en færlig og destruktiv lidenskab. Thomasine Gyllembourg oplevede Duveyriers opmærksomhed overfor hende som en heftig forelskelse. Der var ikke tale om noget erklæret og fuldbyrdet kærlighedsforhold imellem de to, men Thomasine Gyllembourg forsøger flere gange i sine noveller at fortolke disse begivenheder i sit liv. Den vigtigste erfaring, Duveyrier-historien har givet hende personligt, er måske opdagelsen af hendes egen lidenskabelighed og sanselighed. Lidenskabens forsvarer Thomasine Gyllembourg i skildringen af den unge Claudine, der dog i mindre grad er et selvportræt end beskrivelsen af Sophie Lindal i *Ægteskand*. Således er Claudine-figuren også tydeligt inspireret af den unge Sophie Zinn, senere Thalbitzer, hvis oplevelser med republikkens udsendinge beskrives i erindringsbogen *Grandmamas Bekendelser* (1807). Mange af disse ungdomsoplevelser genfindes i detaljer i *To Tidsaldre*, fx festen hos grosserer Valler (s. 90-94), hvor også *Grandmamas Bekendelser* omtaler både fremførelsen af *Marseillaisen* og Claudines/Sophie Zinns »tricolore Tørklæde».

Claudines seksualitet og sanselighed bliver kvaliteter, men vel at mærke først for alvor, da de beherskes af hendes dannelse. Thomasine Gyllembourg menneskeliggør kvindebilledet i sine noveller, når hun fortæller om den kvindelige seksualitet som et faktisk og positivt fænomen, men seksualiteten dæmoniseres, når den overskygger dannelsen. I Thomasine Gyllembourgs noveller er der altid en eller flere driftsbesatte personer, mænd eller kvinder, der fremtræder som afskrækkende eksempler på seksualitetens sammenhæng med sygdom og død. I *To Tidsaldre* er baronen en sådan person; i *Drøm og Virkelighed* tillægges den dæmoniserede seksualitet Lise. I *To Tidsaldre* er det endvidere værd at lægge mærke til, at fru Valler først udfolder og udvikler sig menneskeligt, da hun indleder et illegitimt forhold til sin ungdomselskede Dalund. Nok er der tale om et forhold med slemme skyggesider, men denne kærlighed er dog stadig udtryk for Thomasine Gyllembourgs holdning: dannelsens og seksualitetens nødvendige forening.

Realisme og romantik

To *Tidsaldre* tilbød sin samtidige læser en konkret og hverdagslig skildring af revolutionstidens liv og en fortolkning af nutiden som et fald i sammenligning med den lidenskabelige og dramatiske fortid. Forfatterindens fortolkning er et kontroversielt forsøg på at rehabiliteere den udkældte fortid og et forsøg på at vise, at familiens liv og det individuelle og intime liv påvirkes af historiske begivenheder og forandringer. I sit forord skriver Thomasine Gyllembourg (s. 73):

«Den Gjenstand, jeg har villet behandle, er ikke de store Begivenheder, der saa voldsomt rystede Slutningen af det forrige Aarhundrede, og som endnu forurolige vore Dage, ikke hiint rasende Uveirs Gjenskin i vort Fædreland, heller ikke den kolde og taagede Luft, som det har efterladt sig, men kun hvad jeg vilde kalde den hauslige Reflex deraf, den Virkning, som det har udøvet i Familielivet, i de private Forhold, i de Enkeltes Meninger og Anskuelser, en Indflydelse, hvoraf Enhver, bevidst eller ubevidst, er bleven berørt.»

Ved at konfrontere to tidsaldre kan Thomasine Gyllembourg påvirke sin nutids opfattelse af, hvorledes mennesker bør leve i familien, i selskabslivet, ja i alle nære forhold. Der var et solidt dannelsesstof at tilegne sig for Thomasine Gyllembourgs samtidige læser. Hendes moderne læser kan glæde sig over at få en nær og konkret oplevelse af borgerligt liv i 1840'erne, kort før enevældens afskaffelse og den moderne samfundshistories begyndelse med Grundloven af 1849. Den moderne læser kan nuancere sit billede af det borgerskab, der står overfor sin politiske sejr, for ifølge Thomasine Gyllembourg havde det tabt visionerne på hjemmefronten. Men læseren af idag kan også opleve styrken og mulighederne i den borgerlige offentlighed, som Thomasine Gyllembourg skriver ind i og selv er med til at udvikle med sit forfatterskab. I den offentliggjorte litteratur kan den borgerlige familie se sig selv afbildet og kritiseret. Den offentlige debat og den litterære anskueliggørelse af intime livsforhold er et særdeles vigtigt middel til de borgerlige livsværdiers og dannelsesidealers udbredelse i hele samfundet. De litterære skildringer og deres dannelseskritik er også særdeles nyttige ved den tilpasning til forandrede politiske og økonomiske omstændigheder, som den borgerli-

ge familie stod overfor. Her er Thomasine Gyllembourg både en realistisk hverdagsskildrer, der belærende kritiserer datidens mænd og kvinder, og en romantiker. Hun henter sine idealforestillinger om mand og kvinde i romantikkens idé om den indsigtfulde, følelsesrige personlighed. Det er et personlighedsideal, som romantikken ser i sine mandlige helte, f.eks. Goethes Werther, 1774, Novalis' Heinrich von Ofterdingen, 1802 eller Rousseaus Émile, 1762. Hos Thomasine Gyllembourg tildeles indsigt og følsomhed ofte de kvindelige personer. En romantisk forestilling om intuitiv, naturlig mandlighed forvandles til en forestilling om en dannet kvindelighed, der som i *Drøm og Virkelighed* forløser mandligheden, eller som i *To Tidsaldre* udtrykker sig i kærligheden.

Arvegods fra romantikken blander sig i Thomasine Gyllembourgs virkelighedsgivende noveller, bryder ind i den realistiske dagligstueskildring i form af febersyn, lysthuse eller landlige kollektivdyller. Her skaber Thomasine Gyllembourg rum for sine visioner om familiært samliv mellem dannede og følsomme mænd og kvinder og belærer sine læsere om at gøre drøm og virkelighed til et i en ny, mere fuldkommen tidsalder.

I *To Tidsaldre* kan konfrontationen mellem romantik og realisme overordnet iagttages i novellens opdeling i to hovedkapitler. I *Drøm og Virkelighed* optræder den som en modstilling af forskellige livsrum: onklens og tantens hjem, Lises og Lauras hjem, bevidsthed og underbevidsthed i Julius' egen personlighed. Beskrivelsen af onklens og af Lises hjem og af Julius' bevidsthed bygger på virkelighedsgengivelse, forklaring og kritisk afsløring, mens skildringen af tantens og Lauras hjem og af Julius' underbevidsthed er visionær, antydende og drømmeagtig. Spændende er det at lægge mærke til, hvorledes skildringen af Lises hjem begynder på et realistisk niveau, men gradvis bevæger sig ind på et romantisk niveau i løbet af historien, og her kommer til at stå som en dæmonisk skyggeside i forhold til det gode, det sande og det skønne, før til slut at blive besejret af Lauras lys.

Thomasine Gyllembourg er ikke ene om denne bevægelse mellem realisme og romantik. Den kan spores i andre af periodens vigtige prosaværker, hos Poul Martin Møller i *En dansk Students Eventyr*, 1824, hos H.C. Andersen i romanen *O.T.*, 1836, hos den svenske Fredrika Bremer i romanen *Familien H****, 1829 og hos den norske Camilla Collett i romanen *Amtmandens Døtre*, 1855.

Et tema, der på forskellig måde indgår i disse værker, er anskueliggørelsen af, hvad mandlighed og kvindelighed reelt og ideelt betragtet er og kan være.

Andersen og Poul Møller bruger de romantiske planer i deres værker til at beskrive en fascinerende farlighed og maskulin mystik hos deres unge, impulsive heltefigurer. Rædsomme scener og interessante rum, som Ottos værelse i *O.T.* og den forladte balsal i slutningen af *En dansk Students Eventyr* bliver romantiske scenerier for en spontan og impulsiv mandlighed, der skildres som et modstykke til virkelighedens stive og tilskårne mandfigurer. Disse personer optræder på det realistiske plan i værkerne og bliver kritisk belyst ved hjælp af den romantiske, impulsive mandlighed. Andersen og Poul Møller idealiserer ikke deres unge mandspersoner; Andersen holder en kritisk distance til Otto, mens Poul Møller ironisk afslører sin Frits. Men stadig er dog den mandlighed, der kommer til syne på det romantiske plan, fascinerende, og det uløste spørgsmål i begge værker er, hvorledes denne mandlighed kan forsones med virkeligheden.

Også Bremer og Collett henlægger i deres værker utilpassede eller lidenskabelige kvindefigurer eller sider af kvindernes personlighed til romantiske planer i deres værker, mens den kritiske skildring af mænds og kvinders hverdagsliv findes indenfor den realistiske fortælling. Både det romantiske og det realistiske plan er nødvendigt i disse værker, der anskueliggør og diskuterer, hvad mandlighed og kvindelighed er og bør være. I det meste af dansk litteratur i perioden fra 1820 til 1850 genlyder denne diskussion.

Hos Kierkegaard fortsættes debatten og skildringen af mandligheden især i *Forførerens Dagbog*, 1843. Her skildrer Kierkegaard konsekvensen af forestillingen om, at mandligheden kun kan forløses igennem kvinden. Forføreren må konstant fylde sig med og forbruge kvindeligheden i fortvivlede forsøg på at overvinde sin egen tomhed. En anden fortsættelse af debatten om mandligheden finder vi i Hans Egede Schacks *Phantasteme*, 1857, der bl.a. beskriver destruktion og perversion af en mandlig fantasi og kreativitet, som er uforenelig med virkelighedens mandsliv. Debatten af kvindeligheden fortsættes bl.a. af Mathilde Fibiger i *Clara Raphael. Tolv Brev*, 1851, der beskriver en dannet og begavet kvindes konfrontation med virkeligheden.

Thomasine Gyllembourgs forfatterskab hører hjemme i den periode af vores litteraturs historie, der er blevet kaldt romantismen. Det er en periode, hvor prosalitteraturen vinder stærkt frem. Blicher, Carl Bernhard, Poul Møller, Ingemann og H.C. Andersen er sammen med Thomasine Gyllembourg med til at give prosaen en central plads i litteraturen. Thomasine Gyllembourg gav sine hverdagshistorier genrebetegnelsen noveller. Men *Drøm og Virkelighed* og *To Tidsaldr* er set fra et moderne synspunkt måske snarere at betragte som små romaner. Thomasine Gyllembourg skriver imidlertid ikke udviklingsromaner i tradition med Goethes *Wilhelm Meister*, således som H.C. Andersen forsøgte det i sine romaner fra 1830'erne. Hendes prosa er en slags eksistenslitteratur, der centrerer sig om et eller flere livsafsnit i personernes tilværelse og derigennem perspektiverer de borgerlige livsforhold og omgangsformer. I forbindelse med Poul Møllers *En dansk Students Eventyr* omtaler Johan Ludvig Heiberg novellen som »en Total-Composition med en bestemt Idee» og giver her en bestemmelse, der også kan beskrive Thomasine Gyllembourgs noveller. Hendes idé er forestillingen om hverdagslivets og den personlige dannelses fundamentale betydning for hele borgerlivet. Hendes litterære komposition og form knytter sig til denne idé, idet hun giver sig ind i beskrivelser af det borgerlige hjem, dagligstuenes liv og samtale og modstiller og sammenligner forskellige hjem og livsrum. Kompositorisk opbygger hun sine noveller i denne sammenligning og modstilling af livsrum. I forordet til *To Tidsaldr* skriver hun (s. 75):

»Jeg indseer vel, at der gives mere ophøjede Emner, men det forekommer mig, som om disse let kunde føre udenfor Novellens Grændser; og ialfald drømmer jeg ikke om at kunne flyve som Ørnen til de Regioner, hvorhen det ubevæbnede Øie ikke kan følge; men Forfatteren til en Hverdags-Historie bygger som Svalen paa Menneskenes Huse, og istemmer der sin fordringsløse Sang.»

Thomasine Gyllembourg præger afgørende sin samtids litteratur. Hun er skaberen af en ny realistisk hverdagslitteratur, der har byliv og borgerliv som sit stof, på samme tid som Blicher realistisk fortæller om jysk almueliv. Hos begge forfattere spiller romantikkens inspiration og arvegods en vigtig rolle. Realisme og romantik blander

sig i periodens virkelig nye og skelsættende værker, både i forbindelse med skildringen af mandligheds og kvindeligheds ideal og realitet og i forbindelse med romantismens generelle bestræbelse på at overvinde sin splittelse imellem ånd og materie. Poul Møller og Søren Kierkegaard fremhæver Thomasine Gyllembourgs forfatterskab, fordi hun efter deres opfattelse lader sin livsholdning gennemtrænge sine værker og dermed overvinder splittelsen. Søren Kierkegaard slutter sin anmeldelse af *To Tidsaldre* med en anbefaling:

»At henlede Nogens Opmærksomhed paa Novellen er ikke min Sag, vilde forekomme mig selv som en usømmelig Vigtighed; spurgte derimod Nogen mig om mit Raad, da vilde jeg raade ham at læse den, og har han læst den, at læse den om igjen.«